

Landskap: Södermanland. Upptecknat av: A. Kahnberg
 Härad: Mö. Adress: Däkje.
 Socken: Bondstorps. Berättat av: E. Sandell.
 Uppteckningsår: 1936. Född år 1849 i Bondstorps.

Uppteckningen rör

I. Arbetet vid fornå

Rasjö masugn. Sid 1-9.

II. Tradition om prästskå-

käringar. Sid 10.

III. Historier om prästen Sten-

Kolm : Nunnaryd. Sid 11-15.

Skriv endast på denna sida!

15 sid.

5176

Arbetet vid gamla Rasjö-masugn.

Mis sagesman är en f. d.
knekt, 80 år gammal, som i många år
arbetat vid den förra anläggning 30 år sedan
medlagda Rasjö masugn. Han är den
endes av arbetarna där, som ännu är i
livet. Fjälv är han frås mina 80 år
rask och myller och märkar mycket
lättförlig.

Masugnen låg vid Rada-åns ström
rimmer från Rasjö till Kävren och häl-
dar sockengräns mellan Stenquechs hults
och Danderyds socknar. Den masugn,
som mis sagesman ger en beskrivning
av var nyligen byggd 1810, sedan den gamla
som låg på andra sidan är bort

brevmit var. Ågård var fidsikommisarien
och borgmästarkallem Samuel Grönvallsköld
- Blåsmingen pågick förs hela året runt.
Senare endast vissa delar av det berodende
på tillgångens ar malm från Taberg. Ty
all malm hämtades där ifrån. Några
myrmalmen användes aldrig vid Rasjö mas-
nagn, trots att själv Kalven var mycket
rik på sidan. Det gick inte att "blåta"
myrmalmen. Man gjorde nisselfigen fö-
sök att blanda upp Fabergsmalmen med
myrmalm, men skännde vid första fö-
söket, då järnet blev sprött och därför.
Senare gjorde man t. o. m. försök att
hämta malm från de markländade
malnfälten för att blanda upp den
egna malmen med, men det stodde

nig för dyrt. Hinnan hämtades från Västergötland. Malmen försändes från Taberg
och bönder och "godssar," d. v. s. arrendegå-
dar under fideikommisset. 5-6 skeppsrund
varför kunde man räkna med att ta
på sig hästslag. Med triacer kunde man
ta 7-8 skeppsrund. Mer än en resa om da-
gen kunde man aldrig få köra med. Ända
fick dom som bodde i Falsterbo ge sig in i
vid 2-tiden på nätten, om dom kände med
acer och ett par hinnar snare med häst.

Man kände mest över sjöar och massor. Var
inte dom tillfusna, så var det ett punt
stämde, för vägen var backig och olälig.

3000 skeppsrund malmen behövdes för att kun-
na briga blärringen. I allmänt briga-
de man blåsa i februari och håll på till

rit i maj. Snörika och kalla vinterar komde
det dock hänta att man brände sedan
före jul.

Malmen bearbetades först på det
sättet att den "slags" in i läggar. Släggan
var av stål och sätg ut som en varvsläg-
ga respektive. Den krassade malmen
kunde sedan till ~~gasugnen~~, där den
brändes. Gasen kom från masugnen.
Här arbetades i dubbelt skift, så att man
kunde ständigt "gasarna" arbeta så att
den kunde b hinnas och rilade b. Det
töll dom på med i 1/4 dar. Den hade
dom en vickars rila. Samma garare
kunde därefter malmen till krossen.
Den bestod av stora järnvalsar, som
gick emot varandra och pressade mal.

5
5176

men sen kom "tunnetsörnvarus" för. Han skulle tömma den pressade malmen i en trög på ugnen. Så blev det "uppsättersus" här! Han hade 3 kolkorgar (3 tunnor kol i varje) till varje "uppsättning". Färskill som, enligt vad han sade, var minnes-
et skeppmund (20 lispund) malm samt
6 pund lim. (Bekräffande malmtanketen
så var det den enda vilja, som sagst-
mannen inte med absolut fäkerhet kui-
de utvärda, var.) Ja, nu var "uppsättere ifract"
Till (På)slut bättades "allt till minst blis-
ningar brjade. — Blåsmaskinen ut-
gjordes av tre cylindriska tunnor, den
blåsas av ett vattenhjul i Raclåan. De tre
tunnen gav idräts sig var sitt särskilda
lind, som hette "Island," "Fisk-

5
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Erik, "os ja". Det lag gott och väl ett dygn innan järnet hämtades. Man tapprade järnet på var 5te å 6te slaggurings. 28 slagguringer om dygnet hämtades med.

Arbetsprocessen vid hyttan utgjordes av masmästaren, "hyttedrägen och träd" "slagguringer". Man arbetade i shift så att masmästaren och den ene slagguringen arbetade tillsammans och bytte med hyttedrägen och den andre slagguringen. Varje arbetslag gick sitt "utslag".

Vanligt var det 5ta 6te utslag på dygnet. Järnet tappades i "mått" i sand. På de senare åren använde man "kopillerna", järnformar, cirka 1 dm höga och 3 x 4 dm i fyrtakts. De tillverkades för bruket i Nissafors. I mitten av "kopillerna" låg järnet tills det blev så

skryt, att det kunde brytas. Sen kallnade det
litt till, innan det kom till "härthren". Sen
var så djup, att de lärar fick runt omu-
på var ande. När det blev kallt fick "slagg-
luvarna" ta det och lägga det i hög.

På fredagarna var det invägning av
järnet och amblet av arbetare utan krossar-
na som hyste på lördagarna. Sen skulle
lärarna fästas till bruket i Nissafors. Det
var hundsfäligen arrendelönderna, som
fick skräta om det. Ieras arrende bestod
mäntigen hundsfäligen i att köra 40
skopund järn från Rasjan till Nissafors.

Somliga "gadsare" (grävare, gassare) hade
ända upp till 3 mil att köra. Fåliga
äck hade dom också. Härpund var nog
de allra mest, dom kunde ta på ett lass.

När nätarna var dåliga var det dom som hade
ett grå hela året med sina två skepp und.
Betalmningen var 8 skilling skeppundet utom
är en del.

Mannen srysselhette vid fall drift Ha-
befare satt "holauven," som risslade
skydden från frakten. Mannen arbetade
på akaret. Gasarna hade 1,25 kr. dygnet.

Uppställare och lyftdrängen hade 1,30 kr. dyg-
net. Som slagglinningar fick godsar
furor om att gå för i skilling dygnet.

Det nödiga kosta i arrendet. Här kan
man än kan hyska att förtjänsten var
ansägs det ande som inte hyska att få
en fur vid Raja managn. Det var of-
ta sert inlära förtjänster. Kunde man ic-
te få arbeta hund nätning där, var

det omöjligt att få några kontakter. Detta
gällde inte bara arbetarna vid masugnen
utan så gott som hela arbets befolkning.

Bönderna skaffade sig sina förtjänster
genom att mila och sälja kål. Betalningen
för en last (12 tunnar) kål var som sages-
mannen mindre högst 4 kr vanligen
omkring 2 kr. Innan användande bönderna
hadde rättighet att sälja till snycket dom
ville på bruket ägor, men fick naturligt-
vis bara kolningslönen härför. Sedan
masugnen verlagts har deras arbete
ändrats så att de få sälja en mila om
året. Detta är f. r. den enda kolning, som
bedrivs på bruket. - Främst med kolningens
skaffade sig bönderna inkomster genom
att köra malin från Taberg. Betalningen härför
är dock ant.

10.

5176

Tradition om påskakäringar.

För påskadagsmoran var en
bonde, Johannes Petersson i föra mässbult
ute för å skjuta tjädor. Men han sät
i skogen å lyckas ej få fjäril (fjärilsara)
hönde han en häring skrika: "Så långt
som mitt räp möres, är tanken (minnet)
mitt i år!" Men då skrek Johannes
"Å, skit, du!" och sen var det slut
med skrämningen.

10

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Historier om prosten Stenblom.

Om prosten Stenblom,
som på sin död var port i Ullared,
gav ännu en del historier. Min sag-
man hade hört dem berättas i sin
barndom. Han hade också sett en mål-
ning av prosten, som långde i Sten-
bloms kyrka. Han sag ut som en
patriark, lyckte sagmannen, med ett
väldigt skägg längt ner på bröstet.

Emellertid berättades måliningen innan
min kyrkan brann ner från cirka 20-tal
är sedan. Om prosten berättades också
att han hade gått i en särskild skola,
där han lärt sig första och belärande
andevärlden bättre än andra. Att han
skulle haft någon slags ornat -

5176^{12.}

Kristbok till hjälpe var däremot sages-
mannen obekant.

Prästen och prästakäringen.

Eu prästodagsmannen var
en kärling satt hantverkaren. På fiagan
varifrån kärlingen kommit kunde inte
sagesmannen lämna nägat bisked
"Dörfrau di brukar fara, minnade
van. E mullertid måtte han på vä-
gen prästen Stockholm som var på
väg till godstjänsten i Umeågd. När
prästen hörde se kärlingen, befallde
han kärlingen att slä dān en
läästsko ur eone läästek. Den skulle
van illröa i nogen på N. Umeågds
skon. Sen tog prästen kärlen och

brände i kyrkdöra. Ja'nt ju inte ann
 då var för dä, men ännu hördes från
 nära dit sen var där en svart
 märke på kyrkdöra i V. Hornaryds
 kyrka. Någon protest för hem från
 gossstjärnster var han förrigen te
 å fara bina i sockenbuds. Då han
 kom dit sätts hämmarbetet efter
 lästskon i anslutet på bina.

5176¹⁴

När Skam fick hålla baksalen.

Prosten Skanholmen hade
alltid sitt förräde må Skam. En gång
när han åkte till kyrkan, var då lagen
att baktuljula ble på ragnen. Då ble
prosten sig ö sa' de diäringa: "Slappa i
släug baktuljula i ragna ä här seu!"
Sen fick Skam springa å bär a
adl. När di kom fram, se körka
sa' Skam se prästet: "Nu har du
allt hört som en munn, Skanholmen!"

14

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Prästen på sockenhuset.

Ett gång hade prästen valt sitt
sockenhus hos en ryttare i V. Ullared å hade
hjälprästa mā se. När di åkte hem
över Ullareds hägder, så prästa att di skulle
välla. När di gjort där sprang prästa ner
på ånga i den här marka i nu lyddes
bran i sa: "Nu bröt han!" Hjälprästa
hade fördet ju inte utan ba, att di
skulle höra siblates i si öter. Och då gjorde
di, att när di kom dit, så var bran död.

Ett annat gång skulle prästen
i hjälprästens hära till Spania (tiden) till
en ryttare. Då di kommit e kilometer bop-
pade prästen i och lyckades. Nu är han allt fört,
så prästa. Idag var han allt mā.

15
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: Småland

Upptecknat av: A.Kahnberg

Härad: Mo

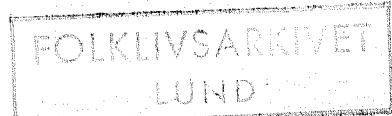
Adress: Växjö.

Socken: Bondstorp

Berättat av: E.Sandell

Uppteckningsår: 1936.

Född år 1849 i Bondstorp.

Arbetet vid forna Rasjö masugn.

Min sagesman är en f.d. knekt, 80 år gammal, som i många år arbetat vid den för omkring 30 år sedan nerlagda Rasjö masugn. Han är den ende av arbetarna där, som ännu är i livet. Själv är han trots sina 80år rask och nyter och verkar mycket tillförlitlig.

Masugnen låg vid Radaån, som rinner från Rasjön till Kalven och därstädes bildar sockengräns mellan Stengårdshults och Bondstorps socknar. Den masugn, som min sagesman ger en skildring av var uppbyggd 1810, sedan den gamla som lång på andra sidan ån helt brunnit ner. Ägare var fideikommissarien och hovmarskalken Samule Löwensköld. - Blåsningen pågick för hela året runt. Senare endast vissa delar av året beroende på tillgången av malm från Taberg. Ty all malm hämtades därifrån. Någon myrmalm användes aldrig vid Rasjö masugn, trots att sjön Kalven var mycket rik på sådan. Det gick inte att "blåsa" myrmalmen. Man gjorde visserligen försök att blanda upp Tabergsmalmen med myrmalmen, men stannade vid första försöket, då järnet blev sprött och dåligt. Senare gjorde man t.o.m. försök att hämta malm från de norrländska malmfälten för att blanda upp den egna malmen med, med det ställde sig för dyrt. Limmet hämtades från Västergötland. Malmen förslades från Taberg av bönder och "godsare", skeppund d.v.s. arrendegårdar under fideikommisset. 5-6 ~~sp~~ pd. malm kunde man räkna med att ta på ett hästlass. Med 2 oxar kunde man ta 7-8 skeppund. Mer än en resa om dagen kunde man aldrig räkna med. Ändå fick dom som bodde i Balsbo ge sig iväg vid 2-tiden på natten, om dom körde med oxar och ett par timmar senare med häst. Man körde mest över sjoar och mossar. Var inte dom tillfrusna så var det ett rent elände, för vägen var backig och dålig. 3000 skeppund malm behövdes för att kunna börja blåsningen. I allmänhet började man blåsa i februari och höll på till in i maj. Snörika och kalla vintrar kunde det dock hända att man började redan före jul.

Malmen bearbetades först på det sättet att den "slogs" med släggor. Släggan var av stål och såg ut som en borrslägga nuförtiden. Den krossade malmen kördes sedan till gasugnen, där den brändes, Gasen kom från masugnen. Här arbetades i dubbla skift, så att man körde ständigt. "Gasarna" arbetade så att dom körde 6 timmar och vilade 6. Det höll dom på med i 14 dar. Sen hade dom en veckas vila. Samma gasare körde därefter malmen till krossen. Den bestod av stora järnvälsar, som gick emot varandra och krossade malmen. Sen kom "tunnetömmarens" tur. Han hade 3 kolkorgar/3 tunnor kol i varje/ till varje "uppmätning". Därtill kom, enligt vad sagesmannen han tände sig minnas ett skeppund/20 lispund/ malm samt 5 pund lim. /Beträffande malmkvantiten så var det den enda sifra, som sagesmannen inte med absolut säkerhet kunde erinra sig/. Jä, sen var "uppsätare ifrået". Till slut "böstades" allt till innan blåsningen började. - Blåsmaskinen utgjordes av tre cylindriska tunnor. Den drogs av ett vattenhjul i Radaån. De tre tunnorna gav ifrån sig var sitt särskilda ljud, som tolkades som "Åslund", "Fink-Erik," "ö ja." Det tog gott och väl ett dygn innan järnet rann ner. Man tappade järnet på var 5te å 6te sättning. 28 sättningar om dygnet hann man med. Arbetspersonalen vid hyttan utgjordes av masmästaren, "hyttedrängen" och två "slaggluringar". Man arbetade i skift, så att masmästaren och den ene slaggluringen arbetade tillsammans och bytte med hyttedrängen och den andre slaggluringen. Varje arbetslag gick ett "utslag". Vanligen var det 5 å 6 utslag på dygnet. Järnet tappades i "mått" i sand. På de senare åren använde man "kopillerna", järnformar, cirka 1 dm. höga och 3x4 dm. i fyrkant. De tillverkades på bruket i Nissafors. I "måtten" eller "kopillerna" låg järnet tills det blev så styvt, att det kunde brytas. Sen kallnade det lite till. innan det kom till "här(d)hoen." Den var så djup, att två täckor fick rum ovanpå varandra. När det blev kallt fick "slagglurarna" ta det och lägga det i hög.

På fredagarna var det invägning av järnet och ombyte av arbetare utom krossarna, som bytte på lördagarna. Sen skulle tackorna forslas till bruket i Nissafors. Det var huvudsakligen arrendebönderna, som fick sköta om det. Deras arrende bestod nämligen huvudsakligen i att köra 40 skeppund järn från Rasjön till Nissafors. Somliga "godsare"(gotsare, gossare) hade ända upp till 3 mil att köra. Dåliga ök hade dom också. 4 skeppund var nog de allra mesta, dom kunde ta på ett lass. När vägarna var dåliga var det dom som hade att göra hela året med sina 40 skeppund. Betalningen var 8 skilling skeppundet utom arrendet.

Masugnen sysselsatte vid full drift 14 arbetare samt "kolauven", som risslade stybben från träkolen. Masmästaren arbetade på ackord. Gasarna hade 1,25 kr. dygnet. Uppsättare och hyttdrängen hade 1,30 kr. dygnet. Som slaggluringar fick godsare turas om att gå för 3 skilling dygnet. Det ingick också i arrendet. Här klen man än kan tycka att förtjänsten var ansågs det ändå som en lycka att få en tur vid Rasjö masugn. Det var oftast hela förtjänsten. Kunde man inte få arbete med någonting där, var det omöjligt att få några kontanter. Detta gällde inte bara arbetare vid masugnen utan så gott som hela ortens befolkning. Bönderna skaffade sig sina förtjänster genom att mila och sälja kol. Betalningen för en läst (12 tunnor) kol var som sagesmannen mindes högst 4 men vanligen 2 kr. Även arrendebönderna hade rättighet att kola så mycket dom ville på brukets ägor, men fick naturligtvis bara kolningslönen härför. Sedan masugnen nerlagts har deras arrende ändrats så att de få kola en mila om året. Detta är f.n. den enda kolning, som bedrives på trakten. - Förutom med kolningen skaffe sig bönderna inkomster genom att köra malm från Taberg. Betalningen härför obekant.

Tradition om påskakäringar.

En påskdagsmorrón var en bonne, Johannes Pettersson i Söra Mossahult ute för å skjuta tjäder. Mens han sto i skogen å lyddes etter tjära (tjädrarna) hörde han en kärring skrika: "Så långt som mitt rop höres, är sanket(smöret) mitt i år!" Men då skrek Johannes "Å, skit, du!", å sen var det slut med skrikningen.

Historier om prosten Stenholm.

Om prosten Stenholm som på sin tid var prost i Unnaryd, går ännu en del historier. Min sagesman hade hört dem berättas i sin barndom. Han hade också sett en målning av prosten, som hängde i Stengårdshults kyrka. Han såg ut som en patriark, tyckte sagesmannen, med ett väldigt skägg långt ner på bröstet.

Emellertid brändes målningen inne när kyrkan brann ner för ett 20-tal år sedan. Om prosten berättades också att han hade gått i en särskilt skola, där han lärt sig förstå och behärska andevärlden bättre än andra.

Att han skulle haft någon slags svartkonstbok till hjälp var däremot sagesmannen obekant.

Prosten och påskakäringen.

En påskdagsmorron var en käring sent hemkommen. På frågan varifrån käringen kommit kunde inte sagesmannen lämna något besked. "Därifrån di' brukar fara", menade han. Emellertid mötte han på vägen prosten Stenholm, som var på väg till gudstjänsten i Unnaryd. När prästen fick se käringen, befallde han ködrängen att slå dän en hästskorur en hästen. Den skulle han illröa i ugnen på N.Unnaryds stom.⁽²⁾ Sen tog prästen skoen och brände i kyrkdöra. Ja' vet ju inte om dä var för dä, men änna tills för nära är sen var dä ett svart märke på kyrkdöra i N.Unnaryds kyrka. När sen rposten for hem från gusstjänsten var han tvungen te å fara te'na i sockenbud. Då han kom dit satt brännmärket efter hästskon i ansiktet på 'na.

När Skam fick hålla bakaxeln.

Prosten Stenholm hade allti sånt besvär mä skam. En gång när han åkte till kyrkan, var dä lön att bakhjula ble på vagnen. Då ble prosten arg å sa' te dränga: "Hoppa å släng bakhjula i vagna å körasen!" Sen fick Skam springa å bära axla. När di kom fram te körka sa' Skam te prästen: "Nu har du allt kört som en hunn, Stenholm!!"

Prosten på sockenbud.

En gång hade prästen watt på sockenbu' hos en sjuk i N.Unnarydå hade hjälpeprästa mä se. När di åkte hem över Unnary sågebro, så' prästa, att di skulle hålla. När di gjort dä sprang prosta ner på änga å la' ära på marka å sen lyddes han å sa:"Nu trot han!" Hjälpeprästa han troddet ju inte utan ba, att di skulle köra te'baks å si etter. Å då gjore di, å när di kom dit, så var han dö.

En annan gång skulle prosten å hjälpeprästen köra till Stenlia(liden) till en sjuk. Då di kummet e kilometer hoppade prästen å och lyades. När ä han allt döer, sa' prosta. Å dä va' han allt mä.